

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.1>

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ У ФРАНЦІЇ 1940-1944 РОКІВ ТА ЙОГО ОЦІНКИ: ЧИ МОЖЛИВІ УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ?

Бадида А. Ю.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доцент

Бадида А. Ю. Колабораціонізм у Франції 1940-1944 років та його оцінки: чи можливі уроки для України?

Автор статті ставить за мету аналіз проявів колабораціонізму у Франції під час Другої світової війни (режим Віші), його специфіки та аналіз правового поля щодо колабораціонізму в сучасній Україні.

У статті взято до уваги причини становлення режиму Віші, проаналізовано ряд документів, якими було надано повноваження маршалу Петену, а також досліджено роль інших органів влади, зокрема, парламенту, у цей період. Проаналізовано причини падіння Вішистського режиму, вказано на види колабораціонізму у Франції. Автор звертає увагу на те, як самі французи у той період та сьогодні оцінюють явище колабораціонізму. У статті простежується, що автори розділилися у цьому питанні: частина з них вважають, що доктрина лише пасивно брала участь у режимі Віші, а декотрі відзначають їх прихильність режиму. У статті названо найбільш відомих колаборантів періоду правління маршала Петена.

У статті використано судову практику Конституційної Ради Франції, зокрема, зроблено висновок, опираючись на рішення останньої, про те, що будь-яка правова норма періоду режиму Віші вважається такою, що не відповідає положенням Конституції 1958 року. У Кримінальному кодексі Франції поняття колабораціонізму відсутнє, проте чітко визначено дії, що вважаються державною зрадою.

Щодо колабораціонізму в Україні, то проаналізовано, що це поняття почало формуватися з початком збройної агресії Російської Федерації проти України (ще з 2014 року), але нормативно закріпилося у 2022 році. Йдеться про доповнення до Кримінального кодексу України (ст.111-1 «Колабораційна діяльність» та ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору»), що дає можливість притягувати до відповідальності осіб, що таким чином співпрацюють з ворогом.

Ключові слова: режим Віші, колабораціонізм, державна зрада, збройна агресія, кримінальне покарання.

Badida A. Yu. Collaborationism in France 1940-1944 and its assessments: are there possible lessons for Ukraine?

The author of the article aims to analyze the manifestations of collaborationism in France during the Second World War (the Vichy regime), its specifics and the analysis of the legal field regarding collaborationism in modern Ukraine.

The article takes into account the reasons for the formation of the Vichy regime, analyzes a number of documents that empowered Marshal Pétain, and also examines the role of other authorities, in particular, the parliament, during this period. The reasons for the fall of the Vichy regime are analyzed, and the types of collaborationism in France are indicated. The author draws attention to how the French themselves in that period and today evaluate the phenomenon of collaborationism. The article shows that the authors are divided

on this issue: some of them believe that the doctrine only passively participated in the Vichy regime, while others note their commitment to the regime. The article names the most famous collaborators during the reign of Marshal Pétain.

The article uses the judicial practice of the Constitutional Council of France, in particular, it is concluded, based on the decision of the latter, that any legal norm of the Vichy regime period is considered to be inconsistent with the provisions of the 1958 Constitution. The French Criminal Code does not include the concept of collaborationism, but it clearly defines actions that are considered treason.

As for collaborationism in Ukraine, it was analyzed that this concept began to form with the beginning of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine (since 2014), but was normatively established in 2022. This is an addition to the Criminal Code of Ukraine (Article 111-1 “Collaborative activity” and Article 111-2 “Aiding the aggressor state”), which makes it possible to prosecute persons who cooperate with the enemy in one way or another.

Key words: Vichy regime, collaborationism, treason, armed aggression, criminal punishment

Реалії сьогодення в Україні, збройна агресія росії проти України, а, відверто, – війна, розпочата ще у 2014 році, створила платформу для нових труднощів. Кризові явища у суспільстві та державі під час війни, а надто – якщо це окуповані території – неодмінно призводять до певних форм взаємодії з державою-агресором. Однією з таких форм власне є колабораціонізм. Зазвичай, поняття колабораціонізму асоціюють з періодом Другої світової війни, коли окуповані нацистською Німеччиною території так чи інакше співпрацювали з ворогом.

Актуальність теми дослідження. Внаслідок збройної агресії російської федерації щодо України фактично частина території України є окупованою. Існує ряд чинників, що сприяли цьому і у першу чергу – колабораціонізм. Як оцінити поведінку громадян, котрі співпрацюють з ворогом? Які ознаки та мотиви колабораційної діяльності? Відповіді на ці питання, вважаю, можна відшукати у не такому вже й далекому минулому – у Франції, в діяльності уряду маршала Петена (Віші).

Метою даної статті є аналіз проявів колабораціонізму у Франції під час Другої світової війни (режим Віші), його специфіки та аналіз правового поля щодо колабораціонізму в сучасній Україні.

Питання колабораціонізму є предметом дослідження ряду вчених не лише європейських, а й вітчизняних, зокрема: Л. Тераколь, Г. Армстронг, В. Шайкан, С. Письменський, О. Чальцева та інші.

Виклад основного матеріалу.

Термін колабораціонізм як явище – не нове в історії. Колабораціонізм завжди сприяє політиці ворога. Його причини можуть бути спровоковані різними чинниками. Французький термін «collaboration» був вперше вжитий під час діяльності уряду Франції (режим Віші). Після того як німецькі війська взяли Париж, а тодішній прем'єр-міністр П. Рейно відмовився вести перемовини з німцями, 16 червня 1940 року главою уряду стає маршал А. Петен, з Парижу уряд евакуйовується. 10 липня 1940 року у місті Віші Національні збори Франції (Сенат і Палата депутатів) проголосили створення Французької держави на чолі з Петеном. Таким чином, у минулому голова Ради міністрів Петен отримав диктаторські повноваження за конституційним законом від 10 липня 1940 року та конституційним актом № 2. Серед положень закону є те, що «Національне зібрання передає усі повноваження Уряду Республіки з сакції і за підписом маршала Петена обнародувати нову конституцію Французької держави». [1]. А актом № 2 (стаття 1) передбачено власне його «майже безмежні» повноваження. Чому «майже», а тому що, п. 9 вказує на те, що він не може оголошувати війну без попередньої згоди Законодавчого зібрання. Також актом відмінюються усі положення конституційних законів 1875, що суперечать теперішнім законам та акту № 2. [2]

Щодо парламенту, то Національне зібрання, яке діяло до війни, залишається, «доки не будуть сформовані Асамблеї, передбачені конституційним законом від 10 липня 1940 року», проте скликатися вони повинні уже за наказом глави держави. [3]

Уряд Віші діяв до листопаду 1942 року на півдні Франції, яка була так званою «вільною зоною», а інша (північна та центральна Франція) була підконтрольна нацистській адміністрації – окупаційна зона. Кульмінацією правління Віші, крім операції «Антон», яка завершила окупацію Франції, стало звернення Ріббентропа до Вішистського уряду про те, що вони не справляються із завданнями та усі зміни до законів, що пропонувалися повинні бути прийняті Третім Рейхом. Уряд Рейху «доручає Левалю реорганізувати французький уряд без затримок у напрямку, що задовольнить німецький уряд та гарантуватиме співпрацю». У листі також йдеться про те, що «єдиним гарантом підтримання спокою та громадського порядку у Франції.. є німецький вермахт..» [4]

Думки французів після закінчення Другої світової війни з приводу ролі персони Петена та власне Вішистського уряду дещо різняться. Одні вказують на те, що, мовляв, він спробував зберегти Французьку державу та зміг “балансувати” з гітлерівцями. Інші – повністю заперечують ці тези, вважаючи Петена та його однодумців злочинцями.

За деякими даними – 2% громадян Франції були активними колаборантами. Вказується у джерелі про те, що це відносно низька цифра, але вона показує, що частина населення підтримувала нацистські тези Німеччини. Існувала колабораціоністська преса, у переважній більшості фінансувалася безпосередньо посольством Німеччини. Також йдеться про економічне співробітництво під час Другої світової війни. Багато французьких компаній підписали контракти з Німеччиною, а Франції після поразки довелося виплачувати великий військовий борг. [5]

Якщо конкретизувати осіб, прямо причетних до колаборації у Франції, то найбільш відомими колаборантами французькі джерела називають наступних осіб. У першу чергу, це сам Петен, який був засуджений до смертної кари, але генерал де Голь пом’якшив покарання довічним позбавленням волі. Крім нього, це Лаваль (смертна кара), Дарлан (був вбитий студентом у 1942 році), Доріо (помер у 1945 р. за нез’ясованих обставин), Дарнанд (смертна кара) та ряд інших. [6]

Французькі вчені дискутують про те, чи тогочасні вчені підтримували режим Петена. Луї Тераколь з цього приводу стверджує: «якщо французька правова доктрина справді брала участь у легітимізації антисемітської політики Віші, це не тому що вона була позитивістською, а це тому, що її не було як такої». Аналізуючи надбання цього вченого виходить, що доктрина Віші й справді існує, але Л. Тераколь вказує на декотрі нюанси. Він стверджує, що відбулося «повернення до авторитарних і суспільних цінностей, які підтверджуються на протигагу цінності Французької Революції та Республіки». Досліджуючи позиції авторів, він констатує, що вони розділилися у цьому питанні: частина з них вважають, що доктрина лише пасивно брала участь у режимі Віші, а декотрі відзначають їх прихильність режиму. У будь-якому випадку, французький вчений стверджує, що праці авторів у ті часи «впливають не з теорії держави, а з теорії Держави Віші». Ще один нюанс – у цей час відбувається «злиття між правом і політикою» [7; Р. 390].

Також варто зазначити, що у декотрих рішеннях Конституційної Ради Франції прямо вказується на те, що будь-яка норма періоду режиму Віші не може визнаватись такою, що відповідає положенням Конституції 1958 року. Зокрема, йдеться про рішення від 20 липня 1988 року [8] та 4 липня 1989 року [9], де визначено критерії, яким повинен відповідати певний принцип з тим, щоб він визнавався законами республіки. Так, серед них якраз і є те, що він повинен впливати з республіканського законодавства, а не з законодавства монархії, чи імперії, чи режиму Віші.

Проблеми колабораціонізму в сучасній Україні.

О. Чальцева вважає, що сучасна історія колабораціонізму почалася в Україні з 2014 року з початком війни Росії проти України. Формування нормативної бази щодо колабораційної діяльності і особливо зрозумілої практики покарань за злочини не носило в Україні до 2022 року системного і чітко визначеного характеру, що не могло не відбитись на однозначному ставленні до цього феномену в суспільстві. [10; С.59]

Є. Письменський вказує, що причиною виникнення колабораціонізму, починаючи з 2014 року, є використання широкої палітри методів гібридної війни. [11; С.116] Крім того, вчений розглядає два підходи до проблеми: чи можна розглядати колаборацію як складову державної зради, чи необхідна окрема стаття у Кримінальному кодексі України з чітким визначенням кола діянь, що належать до колабораціоністських. [11; С.120-122]

З початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, а саме збройної агресії Російської Федерації проти України, процеси криміналізації колабораційної діяльності посилюються. Так, 15 березня 2022 року Кримінальний кодекс України було доповнено ст.111-1 «Колабораційна діяльність» та ст.111-2 «Пособництво державі-агресору» згідно із Законом № 2108-IX від 03 березня 2022 року. У своїх восьми частинах стаття 111-1 містить перелік діянь, що кваліфікуються як колабораційна діяльність та вказуються види покарань – від позбавлення права обіймати певні посади аж до довічного позбавлення волі [12]

У Кримінальному кодексі Французької республіки, а саме у Книзі 4 (ст. 410-1 по 450-5) йдеться про злочини проти нації, держави і громадського порядку. Поняття колабораціонізму там відсутнє, проте чітко визначено дії, що вважаються державною зрадою. Так, зрадою є дії, якщо вони вчинені французом або солдатом на службі у Франції, і шпигунство, якщо воно вчинене будь-якою іншою

особою (ст. 411-1). Перелік діянь є досить великим, зокрема, це: передача усієї або частини національної території, збройних сил чи обладнання іноземній державі, передача інформації іноземній державі тощо. [13]

Звісно, що після того, як діяння уже криміналізоване, то особи, які підпадають під ознаки державної зради чи колабораціонізму, повинні бути притягнуті до відповідальності. Варто погодитись із О. Чальцевою щодо того, що після завершення війни проблема колабораціонізму поставить перед наукою, владою і суспільством нові виклики. Влада повинна забезпечити прозорість і публічність системи покарань за дані види діяльності. [10; С.60]

Висновки:

1. Колабораціонізм – складне явище, яке виникло ще з часів Другої світової війни. Ще у 1940 році Вішистський уряд на чолі з Петеном фактично співпрацював з Третім рейхом. Факт отримання диктаторських повноважень маршалом Петеном – наслідок окупації німецькими військами великої території Франції, включно з Парижем. Нормативно це підтверджено рядом конституційних актів, про які йдеться у дослідженні.

2. Співробітництво колабораційного уряду мало ряд проявів, серед яких, окрім політичного, адміністративного ще й економічне та доктринальне. Науковці після Другої світової війни розділилися у поглядах на оцінку режиму Віші, підтримуючи чи критикуючи останній. З цього приводу Конституційна Рада Франції у своїх рішеннях займає позицію наступну позицію – будь-яка правова норма періоду режиму Віші вважається такою, що не відповідає положенням Конституції 1958 року.

3. Поняття колабораціонізму сьогодні – прямо пов'язано зі збройною агресією росії проти України, що почало формуватись ще з 2014 року, проте нормативно закріпилося у 2022 році. До цього у Кримінальному кодексі України вживався лише термін «державна зрада».

4. Сьогодні в Україні ми маємо нормативну базу, що дає можливість притягувати до відповідальності осіб, що співпрацюють з ворогом. Йдеться про зміни до Закону України про колабораційну діяльність, доповнення статті Кримінального кодексу України двома поняттями – «Колабораційна діяльність» та «Пособництво державі-агресору».

Список використаних джерел:

1. Loi constitutionnelle du 10 juillet 1940 URL: <https://mjp.univ-perp.fr/france/co1940lc.htm>
2. Constitutional Act No. 2 du 11 juillet 1940, fixant les pouvoirs du chef de l'État français. URL: <https://mjp.univ-perp.fr/france/co1940.htm#2>
3. Le Gouvernement de Vichy. Acte constitutionnel n° 3 du 11 juillet 1940 prorogeant et ajournant les chambres. URL: <https://mjp.univ-perp.fr/france/co1940.htm#3>
4. Lettre de Ribbentrop le 29 novembre 1943. URL: [Digithèque MJP https://mjp.univ-perp.fr/france/co1940.htm](https://mjp.univ-perp.fr/france/co1940.htm)
5. Seconde guerre mondiale : quelles étaient les formes de collaboration en France? La redaction de Futura. Publié le 29/09/2018. URL: <https://www.futura-sciences.com/sciences/questions-reponses/histoire-seconde-guerre-mondiale-etaient-formes-collaboration-france-5564/>
6. 10 collaborateurs français pendant l'Occupation. Par Adrian. Publié 12/07/2016. Mis à jour 20/05/2022. URL: <https://www.laculturegenerale.com/collabos/>
7. Louis Terracol. La doctrine constitutionnelle du régime de Vichy. Jus Politicum № 19 Janvier 2018. Constitutionnalisme global. URL: <http://juspoliticum.com/article/La-doctrine-constitutionnelle-du-regime-de-Vichy-1207>
8. Loi° 88-828 du 20 juillet 1988 portant amnistie. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000684074>
9. Décision n° 89-254 DC du 4 juillet 1989. URL : <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/1989/89254DC.htm>
10. Чальцева О.М. Категорія «колабораціонізм» як багатокomпонентний наратив в умовах війни. *Політичне життя*. 2022. № 2. С. 56-60.
11. Письменський Є. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. С.116-128. URL: <https://rd.ua/storage/attachments/11288.pdf>
12. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
13. Code pénal. Dernière modification: 2022-05-01. Edition : 2022-05-03. URL: <https://codes.droit.org/PDF/Code%20p%C3%A9nal.pdf>